

Paucs pajais èn fundads sin il martgà liber uschè profundamain ed èn uschi dependents dal sector bancar sco la Svizra. I na smirveglia pia betg ch'ins metta uss en dumonda elements essenzials.

KEYSTONE

Noss temp malsegir

L'identitad svizra sa mida

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **«Crisa» deriva d'in pled grec che munta «decisiun». Ina crisa porscha l'ocasiun, anzi, intimescha da reponderar e metter en dumonda tenutas ed andaments che parevan francads ina giada per adina. La «Basler Zeitung» dals 5 da matg titulescha: «La crisa bancara ed economica scurlatta la persvasiun ch'il martgà liber sa medegheschia sez» (p. 7).** Paucs pajais èn fundads sin il martgà liber uschè profundamain sco la Svizra. I na smirveglia pia betg ch'ins metta uss en dumonda elements essenzials. En lez connex èn gist cumparidas las Annalas 2009 da la Nova societad helvetica – Scuntrada svizra, edidas da sia squadra da Winterthur*. Il titel rumantsch: «(Mal-) Segirtads helveticas» sa referescha a persvasiuns d'avant var tschinquanta onns che han lura sa reveladas per gronda part sco antiquadas pervi «da las bleras midadas sveltas tar nossa moda da viver» (p. 15). Las pliras contribuziuns dal tom provan d'eruir ils mussaments da lezzas illusiuns e dischil-lusiuns per in public svizzer dal 21avel tschientaner. Schefredactur Roberto Bernhard, anteriur correspondent da la «NZZ» tar la Dretgira federala a Losanna, exprima sco suonda la directiva da l'ovra: «La sveltezza da las midadas fa vegnir confus e disfidant en fatscha a l'excess da novaziuns, pia er en fatscha a quai che n'è betg famigliar, en fatscha a l'ester. L'absenza da normas, da saivs directives, da balustradas lascha blera glieud en l'empatg. Ins n'astga cunzunt betg refusar preschent e futur e tschertgar refugì, senza ponderar, en in passà che savess mussar fitg blier sch'ins al perscrutass cun saun giudizi. Ins n'astga gnanca schingiar tut quai ch'è a la moda. Per sa far valair, duain ins emprendre a dumagnar la lavina cuminaivla da midadas senza sa laschar sepulir» (p. 24).

Famiglias immigradas e lur integrasiun

Bernhard deditgescha insaquantas lingias bain ponderadas a la xenofobia. El releva «tendenzas conservativas e nazionalisticas, cun inclinaziun a s'isolà da l'ester, tar var ina terza part da las persunas cun dretg da votar (...). In politolog d'aut rang (...) smina che talas tendenzas derivian da las midadas blier memia sveltas da noss temp; (...) questas dasdan fermes reflexs da defensiun che vulan mantegnair il pli blier pussaivel da quai che ha sa verifitgà sco famigliar» (pp. 20–21). En Svizra, sco er en auters pajais europeics d'immigraziun, sa sfadian ins adina pli sapientivamain d'integrar las populaziuns novas e cunzunt lur segun-

das e terzas generaziuns. En lez senn han ins provà ed introducì novaziuns pedagogicas che pertutgan classas entiras, tant ils uffants indigens sco era quels d'auter linguatg. En scolinas da plis lieus alemans han ins per exempel entschavì a duvrar il linguatg standard sper il dialect. «(Mal-) Segirtads helveticas» cuntegna ina contribuziun da la pedagoga Dana Wittlin Hoffmann (Soloturn) che rapporta davart tals experiments e lur evaluaziun scientifica: «Ins po senz'auter cumbinar in diever cler e net da la lingua standard cun quel dal dialect (...). Cun il linguatg standard survegnan uffants plurilingis in access ad in linguatg cuminaivel per communitgar cun germanofons e quels d'auter linguatg. Quai stegna lura ferm l'acquisiziun dal linguatg da scrittira e prevegn ad in masdigl da plects dialectals e standards» (p. 220). A Basilea han ins manà duas classas da scolina duvrond il tudestg standard e lura cumpagnà quellas classas en la prima e segunda classa primara; il rapport final punctuescha che l'experiment haja «meglierà zunt l'acquisiziun dal tudestg sco segund linguatg per quels uffants che na l'enconuschevan betg u l'enconuschevan strusch avant l'entschatta en scolina» (p. 222). En l'Argovia han 43 mussadras da scolina «integrà sequenzas da linguatg standard regularmain e sapientivamain en l'instrucziun (...). Lur hani notà (...) ch'uffants plurilingis e da lingua estra surpiglian bain il standard, perquai ch'i vegnan instruids en lez linguatg, sco era lur geniturs en ils curs da tudestg (...). Plinavant crescha lur schientscha linguistica grazia a las confruntaziuns tranter dialect e linguatg standard» (pp. 222–223). Lur rapport exprima dentant ina reserva relevanta: «Sch'ins alturnescha arbitraramain dal standard al dialect senza notar quai, chaschun'ins ina maschaida nungiavischada dals dus linguatgs» (p. 223). Ma la bilinguitad fa bain er ad uffants svizzers. La romanista Barbla Etter (Cuira) rapporta d'in «project che vul offrir curs da lingua e cultura rumantscha per ils scolars da Turitg (...). Da crescer si cun pliras linguas e culturas è in grond avantatg per il svilup dal tscharvè dals uffants. La plurilinguitad als pussibilitescha da vegnir a frida pli tgunsch cun situaziuns complexas. Plinavant promovela ella il pensar creativ e flexibel» (p. 235).

Da Gottfried Keller a Kurt Guggenheim

La contribuziun la pli instructiva e capacitanta da las Annalas 2009, da Bernhard sez, è entitulada per rumantsch: «Co è naschi l'autopurtret svizzer?» Cumenza hai a la fin dal 19avel tschientaner: «La naschientscha ed il rinforz da dus stadis

naziunals cun cunfar imperial a nord ed a sid da noss pajais po avair stimulà da serrar las retschas a moda pli concilian-ta, sco er la necessitad da surmuntar las consequenzas dal 'Kulturkampf' (...). En lez senn han ils radicals a la fin da 1891 cedì in sez dal cussegl federal a la Partida catolica conservativa. Gia il 1. d'avust 1991 han ins commemorà il patg federal da l'entschatta d'avust 1291 istituind la Festa nazionala (...). Dentant n'era tut betg glorios a la fin dal 19avel tschientaner. In'unda da fundaziuns d'affars ha fatg valair in pensar economic malsau inclinà vers speculaziuns ed in bainstar material vid. Schizunt Gottfried Keller ha exprimì ses quità relativ en 'Martin Salander' (1886), il roman pessimistic da sia vegliadetgna» (pp. 35–36). 1914 ha la memorabla allocuziun dal poet Carl Spitteler (1845–1924) a Turitg fatg endament cun efficazia l'urgenza d'ina solidaritad confederala sur ils cunfins etnics: «Nus duessan ans sentir unids senza esser unitars. Nus n'avain ni la medema derivanza, ni il medem linguatg, ni ina dinastia monarchica medianta [sco lezza giada l'Austria-Ungaria, G. S.-C.], gnanc ina chapitala per propi (...). Nus stuain ans chapir meglier, ma per ans chapir meglier, stuaina cunzunt ans emprendre d'enconuscher meglier» (cità p. 37). Quest appel a scuvrir linguas e culturas da tschels pievels confederads è actual oz sco avant tschient onns. 1938 ha Meinrad Inglin (1893–1971), en ses roman «Schweizerspiegel», recumandà ina virtid civica demussada tschient onns pli baud da general Guillaume-Henri Dufour (1787–1975) durant e suenter la guerra civila: «Ina da nossas provas principalas è da savair smetter a temp da cumbatter. Per glieud giagliarda n'è quai betg adina simpel (...). Tschient giadas avainsa chargià cun muniziu da cumbat, adina puspè stuevna stargiar (...). Ins sto dumagnar e cuntentar sasez, ins sto tegnair mesira» (cità pp. 39–40). Ma en temps malsegirs duai mintga Svizzer «far viver en sasez la Svizra sco mussavia; uschia viv'la. Ins na sa betg l'extirpar, ni cun panzers u cun aviuns, ni dond fiu u mazzond, ni occupond u squitschond il pajais (...). Nus e noss uffants essan la Svizra» (cità p. 48). Uschia, en il roman «Alles in Allem» da Kurt Guggenheim (1896–1983), discurra in schuldà en la notg dals 14 da matg 1940, cur che l'entir pajais spetga in'invasiun tudestga.

Dapli solidaritad!

En quest connex fa Bernhard endament «ils Finlandais en lur gnauds naventads en fatscha a l'assagl da la Russia sovietica» (p. 45). Il pitschen stadi baltic ha stuì far tras la guerra e grevas mutilaziuns ter-

ritorialas. La Svizra per cletg è restada schaniada, ma cun la conjuntura auta han sa palesadas «las consequenzas dal materialissem creschent cun il progress dal bainstar. La Nova societad helvetica (...) ha incumbensà 1956 l'admonider Friedrich Traugott Wahlen cun in referat (...): 'Nus avain stgaffì las basas materialas d'ina vita tenor la dignitad umana, ma n'essan betg abels da la viver. Nus avain mezs che pudessan ans liberar, ma nus ans laschain tirannisar da quels mezs (...). Il bainstar (...) ans stimulescha da gudagnar daners per amur dals daners (...). Nus disidin lamentablmain cur ch'i va per evocar basegns spierts. Nus stoin per gudagnar il mund entir e perder nossa olma (...). Il stadi sa sfadia adina dapli per noss bainstar, ma nus ans occupain adina pli pauc dal stadi» (pp. 52–53). Dal 2003 ha il parlament federal fatg fin cun ina «furmla magica» en vigur dapi 1959; Silvio Bircher (Aarau) deditgescha in essai vaira detaglià a las «Novas relaziuns da forza tranter partidas»: «Questas sa cumbattan cun slogans mumentans da propaganda a la moda. Electuras ed electurs perdan perquai l'orientaziun e vegnan malcontentes. Las partidas dentant cumbattan u fan alianzas novas per gudagnar influenzas u schizunt sez en il cussegl federal» (p. 146). Per dapli solidaritad oz s'exprima però il giurist Daniel Thürer (Universitad da Turitg) en sia contribuziun entitulada «La Svizra sco stereotip»: «Manaders s'enritgeschan senza turpetg, senza investir ina part da lur retgav en l'intrapresa u en instituziuns d'util public» (p. 84). La crisa d'ozendi ans renda pli attents a talas admoniziuns. La davosa part da «(Mal-) Segirtads helveticas» referescha tuttina davart dus cas modests, ma significativs, da solidaritad effizienta. Carina Schweizer (Büdingen sper Schaffusa) rapporta l'integrasiun economica da ses vitg tudestg, circumdà dal territori svizzer, en noss spazi economic. Uffants da Büdingen san frequentar la scola secundara u chantunala a Schaffusa, e l'ospital da questa citad tgira pazients da Büdingen sin la basa da las tariffas extrachantunales svizzas. Seline Trachsel (Winterthur) infurmescha davart l'activitad da glieud da sia citad e d'in vitg limitrof per restaurar bajetgs istorics da Leventina (vallada auta dal flum Tessin). Da tals svilups aud'ins uschiglio pauc; i cumprovan dentant che l'umanissem confederal sa s'adattar a noss temps malsegirs.

* **Neue Helvetische Gesellschaft, Treffpunkt Schweiz (NHG/TS) Winterthur. Helvetische (Un-) Gewissheiten. (In-) Certitudes helvétiques. (In-) Certezze elvetiche. (Mal-) Segirtads helveticas. Turitg e Cuira (Rüegger, ISBN 978-3-7253-0916-0) 2009.**